

Az idegenrendészet problémái 1947-ben

FÓRIZS Sándor

A publikáció az 1946-47-es időszak idegenrendészeti körülményeit mutatja be az akkori határország szemszögéből. Az általános helyzet elemzésén kívül feldolgozásra kerül néhány konkrét, a múltban bekövetkezett esemény is. A téma érinti a kelet-európai régióban a háborút követően kialakult, bonyolult nemzetiségi helyzetet és a tömeges exodust. A tanulmány alapját a határország parancsnokságának a Magyar Nemzeti Levéltárban található dokumentumai képezik.

Publikációmban az 1946-47-es év idegenrendészeti nehézségeit az akkori határrendészet irányából kívánom megközelíteni, és a határrendészeti szervek tevékenységén keresztül bemutatni. Így maga az idegenrendészeti tevékenység teljes országos megvalósulása nem kerülhet feldolgozásra, ahhoz egy publikáció keretei amúgy sem bizonyulnának elegendőnek. Az írásmű alapjául a Magyar Nemzeti Levéltárban folytatott kutatás szolgál. A levéltárban a HOP XIX-B-10 jelzetű dobozok tartalmazzák a határország parancsnokságának okmányait. Ezen dokumentumok külön cikkszámos iratgyűjtőkben elhelyezve az érdeklődők rendelkezésére állnak. Az iratgyűjtők belső tartalma nagyon eltérő, esetleg csak egy lap, máskor húsz-harminc anyag, jellegük szintén igen vegyes. Találhatók itt jelentések, minisztériumi okmányok, a parancsnokság levelezései, más minisztériumokból megküldött dokumentumok, kimutatások stb. A levéltári nyilvántartási szám az iratgyűjtőre vonatkozik, és a belsejében lévő okmányok már nem kerültek további beszámozásra. Mindenesetre gyakran látható még az eredeti iktatás is. A nagyobb lélegzetvételi, fontosabb kérdések esetén, rendszerint a dosszié belső felére a vezető részére géppel vagy kézzel kivonatolták a probléma főbb gondolatait, a lehetséges megoldási javaslatokat. Alkalmoszerűen az illetékes intézkedő személy kézzel írt utasításai is megtalálhatók a felterjesztéseken. Összességében igen izgalmas dolog közel hetven év távlatából megismerni a felmerült gondokat, és bepillantani a döntések hátterébe, most, a jelen ismeretének birtokában.

Az idegenrendészeti tevékenységet meghatározó körülmények

Az ország általános helyzetét vizsgálva igen nehéz, bonyolult feltételrendszer bontakozik ki. Magyarország ebben az időben megszállt ország volt, ideiglenes államhatárokkal. A Párizsi Békeszerződést az 1947. évi XVIII. törvény hirdette ki 1947. február 10-én, s ez a megszállás tényén amúgy sem változtatott lényegesen, mert az ország területén szovjet csapatok maradtak. A velünk határos államok közül Ausztria szintén hasonló helyzetű terület volt korlátozott mozgástérrel, önálló állami lét nélkül. Az ösz-

szes többi szomszéd a háború végére mind győztes ellenséges féllé vált, velük békeszerződést kellett aláírni, és a felmerülő kétoldalú idegenrendészeti kérdésekben inkább diktáló, mintsem együttműködő partnerként szerepeltek. A különböző típusú történések, események megoldására nem voltak két- vagy többoldalú egyezmények, lásd például a romániai zsidók illegális kivándorlását Palesztina területére. A bekövetkezett konkrét szituációkban gyakran improvizálni volt szükséges, s ehhez az optimális embe-riességen kívül kellett (volna) a határ túloldaláról a hasonló jellegű megközelítés.

Hazánk önállóságában jelentősen korlátozva volt, és az egyik ilyen akadályt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) jelentette. Kívánságait, elvárásait minden tekintetben, a rendészet területén is teljesítették. Ez kiterjedt egészen a magasabb rendőri és határőri beosztások betöltésének személyi kérdéseire, és természetesen a fontosabb döntések befolyásolásáig.

Amennyiben a problématerületeket megkíséreljük részenként elemezni, az idegenrendészet területén az alábbi személyi kategóriákat mindenképpen figyelembe lehet venni:

- Súlyos gondot okozott a német ajkú lakosság részbeni kitelepítése hazánkból Németországba, illetve egy részük elszállítása munkaszolgálatra a Szovjetunióba. A Németország területén lévő megszállási övezetekbe kitelepítettek elveszítették magyar állampolgárságukat és ezzel bekerültek az idegenrendészet illetékességi körébe. Közülük sokan megkíséreltek illegálisan visszajutni az itt maradt rokonokhoz. A helyzetet alapvetően nem a magyar kormány alakította ki. A potsdami konferencia 1945. július 17. és augusztus 2. között zajlott. A megkötött potsdami egyezmény XIII. fejezete előírta a német lakosság rendezett és emberséges kitelepítését Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról Németországba.
- A korábban Magyarország területéről a háború alatt vagy szorosan azt követően kikerült civilek, katonák, nyugaton hadifogságba kerültek hazajövetele folyamatos volt. E kategória alatt azok értendők, akik a háborút követő jogi szabályozásban elveszítették korábbi magyar állampolgárságukat, valamilyen okból kifolyólag illegálisan kívántak visszatérni. Nem szándékoztak alávetni magukat az államhatáron folyó ellenőrzéseknek, a hazatérő hadifoglyok regisztrálásának.
- 1946 végén a csehszlovák állam területén megkezdődött a szlovákiai magyar lakosság kitelepítése úgynevezett kötelező munkaszolgálatra cseh és morva területekre, a Szudéta-vidékre. Ennek alapját az 1945. október elsején hatályba lépett 88/1945. sz. elnöki dekrétum képezte. A rendelet lehetővé tette a 16–55 éves férfiak és a 18–45 éves nők közmunkára történő kirendelését a lakóhelyüktől távol eső vidékekre is. Ez lényegében a magyar anyanyelvű lakosság deportálását jelentette, annál is inkább, mivel sokakat családjukkal együtt vittek el. A csehszlovák hadsereg által kidolgozott és biztosított tervek alapján egyes adatok szerint körülbelül 73 000 főt szállítottak Csehországba, döntően a korábban szudétan-émetek által lakott területekre.¹ Az elhurcolás 99 napig tartott, 1946. november 19-én kezdődött, és 1947. február 25-én ért véget. Az embertelen módszerek,

1 Az adatok forrása: Botlik József: *Az ún. „Beneš-dekrétumok”* című írása.

a családi vagyon elvesztése, a kialakuló létbizonytalanság menekülthullámot indított el Magyarország irányába. Akik a munkaszolgálat elől hazánkba menekültek, elveszítették csehszlovák állampolgárságukat, az események kezdetekor azonban nem voltak magyar állampolgárok sem. Hazánk természetesen mindent megtett befogadásuk, helyzetük rendezése érdekében.

- A lényegében semmilyen mozgástérrel sem rendelkező magyar állam 1946. február 28-án aláírta Csehszlovákiával az úgynevezett lakosságcsere-megállapodást. Ennek keretében Magyarországon 95 421 szlovák származású személy jelentkezett kitelepülésre, és közülük ténylegesen 73 273 települt át. Ezzel párhuzamosan Szlovákiából 68 407 fő magyar származású személyt telepítettek hazánkba, miközben újabb 6000 menekült is érkezett. Ez a hatalmas embermozgás jelentősen leterhelte a rendészeti szerveket. Elég csak arra gondolnunk, hogy a ki- és befelé haladókat mind nyilvántartásba vették, leltárt készítettek a magukkal vitt értékekről, vagyontárgyakról, élő állatról stb. Az újonnan érkezetteknek ideiglenes, majd végleges okmányokat állítottak ki.
- A tőlünk keletre és délre elhelyezkedő országokból – Szovjetunió, Jugoszlávia, Románia, Bulgária – tömeges menekülés folyt nyugati irányba, alapvetően a német ajkú ottani lakosság, illetve a háború alatt a németekkel együttműködők, vagy az új politikai rendszerrel konfrontálódók körében. Itt is jelentkezett a korábbi állampolgárságtól történő megfosztás, kitoloncolás, kiűzőzés.
- Érdekes módon ugyanezen országokba irányult a németországi megszállási övezetekből egy hazatérési folyamat, amelynek részesei főleg azok a volt katonák és a hozzájuk csapódott civilek, családtagok voltak, akik a német hadsereg vagy más fegyveres szervezet tagjaiként kisodródtak nyugatra, és valamilyen oknál fogva legális visszatérésükre nem volt lehetőség, a hazatérésről viszont nem mondtak le.
- Három országból – Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia – magyar nemzetiségűek is elmenekültek, akiknek helyzetét, jogállását rendezni kellett. A legnagyobb számban Észak-Erdélyből érkeztek.
- Külön csoportba sorolom a zsidó származású személyek Palesztinába irányuló exodusát. Ők Magyarországon keresztül többszöri illegális határátlépéssel, keletről nyugati irányba mozogtak. Semmilyen állami támogatásban nem részesültek. A legnagyobb számban Romániából jöttek, útjukon civilektől és hivatalos szervezetek tagjaitól elszenvedett atrocitásoknak kitéve. Az ideális áldozat szerepébe kényszerültek, vitték magukkal megmaradt értékeiket, hivatal nem képviselte az érdekeiket, védelmükre senki nem lépett fel. Gyakran kirabolták őket, egyes esetekben holttestüket megtalálták az államhatáron a kifosztott csomagok mellett.
- Létezett egy olyan csoport is, amelyet azon személyek alkottak, akik ezekben az években Magyarországon tartózkodtak, nem jelentkeztek be, itteni állampolgársággal nem rendelkeztek. Illegális jelenlétüknek nyilvánvalóan megvoltak a nyomós okai.

Az idegenrendészeti tevékenységet befolyásoló körülmények

Az idegenrendészeti tevékenység végzésénél jelentős befolyásoló körülményeket is említhetünk:

- Az egyik az állam pénztelensége. Ez megnyilvánult a szervezetek folyamatos lét-szám gondjaiban. Kevés volt az apparátus az ennyire szerteágazó tennivalóhoz. Nem tudták megfelelően élelmezni az előállított személyeket. Előfordult, hogy a határvadász sorkatonák napi ellátási normája terhére étkeztettek őrizetben lévő civil személyeket. Ez természetesen a katonák adagjain nyomot hagyott, nem beszélve a hangulatukról. Jelentésekből látható, hogy esetenként gondot okozott a vasúti jegyek megvásárlása a Pestre szállítandó személyek számára.
- Nem volt elegendő jármű, a gépkocsi ebben az időben többnyire álomnak számított. Hiányoztak a működéshez szükséges technikai eszközök. Egy határrendészeti kapitányságnak (rendőri szervezet) egy darab írógépe volt. A meghallgatási jegyzőkönyveket alkalmanként üres újságpapírra és innen-onnan összeszedett papírlapokra írták.
- Hiányoztak a megbízható és könnyen elérhető nyilvántartások, amelyekből priorálni lehetett volna. Adatbázisok nélkül gyakran intuitív döntéseket hoztak. Ehhez kapcsolódott még a rossz híradó-összeköttetés, a kevés telefon. A géptávirati kapcsolaton kívül a postai távirat maradt.
- Az idegenrendészet területén több szervezet is működött. Szubjektív befolyásoló tényező volt ezek együttműködésének problémája, a vetélkedés meghatározóan a rendőrség és a határvadászok között. Az előbbi szervezet a Belügyminisztérium, az utóbbi a Honvédelmi Minisztérium állományába tartozott. Egymással folytatott levelezésükből kitűnik, mindkét szervezetnek kölcsönösen gondot okozott a másik országos szinten kiadott intézkedéseinek ismerete, illetve akceptálása. Így természetesen elkerülhetetlenül kiadtak egymásnak ellentmondó szabályozásokat.
- Döntő módon befolyásolta az eseményeket a szomszédos országokkal kötött tolonc-/visszafogadási egyezmények hiánya. A menekülők, illegális határátlépők többségétől a hatóságok szabadulni akartak, letagadták azok származási helyét, igyekeztek megtéveszteni a szomszéd ország hivatalos szerveit. A problémák megoldási módszereként gyakran jelentkezett az elfogott személyek államhatáron történő, erőszakos éjszakai „áttétele”.
- A személyi okmányok terén zűrzavaros állapotok uralkodtak. Gyakran homály fedte, melyik állam milyen dokumentumokat ad ki, milyeneket fogad el, mit jelentenek az egyes alkalmazott jelzések, bejegyzések. A hadifogságból elbocsátottakat az amerikai, szovjet stb. hatóságok ellátták ugyan igazolással, de ezt mondjuk a román hivatalos szervek nem fogadták el beutazási okmányként Romániába, függetlenül az érintett ottani származásától és korábbi állampolgárságától. Feltehetően az adatok alkalmanként bemondás alapján kerültek kitöltésre.

- A szomszédos államoknak nem volt egységes, egymásával összekapcsolódó idegenrendészeti koncepciója. Szándékaik sokszor ütköztek egymással, azokat a másik kárára igyekeztek érvényesíteni.
- Az idegenrendészeti szabályozás országos szintjére a külső körülmények jelentős és számunkra kedvezőtlen hatással voltak (győztes nagyhatalmak döntései, a SZEB működése). Az általuk támasztott igényeket minden körülmények között teljesíteni kellett, hiszen hatóságaink nem egy független országban tevékenykedtek.

A magyar állampolgárság kérdése

Ki számított magyar állampolgárnak ebben az időben? Nem utolsó kérdés, ha az idegenrendészeti feladatokba kívánunk kezdeni, ez egy meghatározó választóvonal. Lehetséges, hogy ebben az időben a hatóságok néha ezt a kérdést sem tudták megválaszolni? A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság – mint a Belügyminisztérium legfelsőbb idegenrendészeti szerve – ebben az évben két körrendeletet adott ki ezen a területen.² Egyiket a belügyminiszter, a másikat távollétében az államtitkár írta alá. Véleményem szerint az első anyag részben hibásra, végrehajthatatlanra sikerült, így lett szükséges a második szabályozás.

Az első az 194/38. eln. 1947. IV/4.b. körrendelet fogalmazása az állampolgársággal kapcsolatban: „A felszabadulás időpontjától kezdődően a környező államok lakosságának (főleg Románia felől) egyre fokozódó beszivárgása indult meg, ami 1947 folyamán, főleg gazdasági okok következtében már olyan mértéket öltött, hogy a további illegális határátlépések erélyes és hathatós elhárítása vált szükségessé.” Tehát kedvezőnek ítélnék, legalábbis gazdasági szempontokból, ha a környező területekről sem magyarok, sem mások nem jönnének be az országba. Ezzel szemben a hatósági személyek az újra külföldön élő magyar nemzetiségűeket gyakran magyar állampolgárként kezelik. Ez nem helytálló, amint a körlevél kimondja. Aki az államhatár túloldalán él, „az a »bécsi döntés«-nek a Fegyverszüneti Egyezménytel történt megsemmisítése folytán magyar állampolgárságát elvesztette és régi külföldi állampolgárságát nyerte vissza”. Majd látni fogjuk, hogy némelyik szomszéd ezt nem teljesen így gondolja.

Ugyanakkor: „mindazon személyek, akik az ún. »bécsi döntés«-sel átszatolt területekről származnak, és a felszabadulás előtt vagy a Fegyverszüneti Egyezmény kihirdetése időpontjától (1945. évi március 17.) 1945. július hó 21-ig terjedő időpontban érkeztek az ország területére, s azóta megszakítás nélkül mind a mai napig Magyarországnak az 1937. évi december hó 31-én fennállott határain belül laknak az 5070/1945.M.E. számú rendelet értelmében további rendelkezésig a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek. Az a személy, aki az erre vonatkozó, a Belügyminisztérium állampolgársági ügyosztálya által kiállított »Igazolvány«-t bemutatja, magyar állampolgárként kezelendő és a külföldiek nyilvántartásából törlendő.”

² Romániából jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárás módosítása.

Az 1945–46-os években érkezetteknel egyéni elbírálás szerint szükséges dönteni. „Figyelembe venni az esetleges közeli családi kapcsolatot, magyar nővel kötött házasságot, igazoltan magyar katonai alakulatban teljesített szolgálatot, és hadifogságot.” Számított, előnyt jelentett a speciális szakképzettség. „A 194/38. eln. 1947. IV/4.b. számú rendelet hatálybalépésétől – 1947. március hó 28-tól – kezdődően illegálisan, úti okmány nélkül az ország területére belépő külföldi állampolgár részére, bármilyen indokra is hivatkozik (állampolgárságról való lemondás, szökés stb.) – a rendeletben hivatkozott kivételtől eltekintve –, tartózkodás nem engedélyezhető.” „Az ily módon belépett külföldi állampolgárt a legrövidebb időn belül, lehetőleg a belépés útvonalán, a honvéd határőrizeti szervekkel karöltve, rövid úton kell az országból eltávolítani.”

Ebből az utóbbi bekezdésben szereplő megfogalmazásból hátráltak ki a következő rendelettel, mert az előző szerint minden magyar nemzetiségű személyt vissza kellett volna toloncolni.

Kiadásra került a 194/51. eln. 1947. IV/4.b. számú körrendelet: „Tárgy: Romániából jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárás módosítása”. Kapták: „Valamennyi Vármegyei Felügyeleti Körzet Szemléelőjének, Városi és Járási Kapitányság Vezetőjének”. Az új megfogalmazás szerint: „Az 1947. évi augusztus hó 1-jén kiadott 194/38. eln. 1947. IV/4.b. sz. körrendeletemet olyképpen módosítom, hogy az illegálisan, úti okmány nélkül Magyarország területére érkezett magyar nemzetiségű (főleg észak-erdélyi) román állampolgárok részére – további újabb rendelkezésemig – véghatározatilag 30 napi tartózkodás engedélyezhető. A magyar nemzetiségű román állampolgárok ellen tiltott határátlépés miatt folyamatba tett kiutasítási eljárást fel kell függeszteni és előterjesztett kérelem esetén 30 napi tartózkodást engedélyezni. Hasonlóképpen, a jogtalan határátlépés miatt őrizetben lévő és toloncolási eljárás alatt álló magyar nemzetiségű román állampolgárokat az őrizetből el kell bocsátani, és részükre a fenti módon 30 napi tartózkodást engedélyezni”, „1947. 08. 19. miniszter helyett államtitkár”. A körrendeletet természetesen megküldték a határőrségnek a miheztartás végett.

Ha a tartózkodásra vonatkozó kérelmet elutasították: „az ország területének elhagyására méltányos határidőt (15, esetleg 30 nap) kell engedélyezni.” „Az elutasító véghatározat ellen a külföldi állampolgár fellebbezéssel élhet, melyet a vonatkozó ügyiratokkal együtt a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósághoz kell felterjeszteni.” Másodfokú döntést mindig a KEOKH hozott, és az érintett addig az országból nem volt eltávolítható. Ez alapvetően korrekt védelmet biztosított. „Az a külföldi állampolgár pedig, aki korábban, még 1945 vagy 1946 folyamán érkezett illegálisan, úti okmány nélkül az ország területére, de jelentkezési kötelezettségének ez ideig nem tett eleget, tartózkodási engedélyt nem kaphat, és kiutasítandó.” „Rajk László sk. Belügyminiszter.”

A valóságos helyzet az államhatáron

Két rendészeti szervezet működött az államhatáron az érintett időszakban. A honvéd határőrség a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében a „zöldhatár” őrizetét végezte, és a kishatárforgalmi átkelőhelyeket működtette.³ A távolsági határforgalom ellenőrzését az állami rendőrség részeként a határrendészeti kapitányságok folytatták az ekkor még kisszámú távolsági átkelőhelyen. Az államhatárt legálisan vagy illegálisan átlépők elsőként ezzel a két szervezettel, illetve képviselőikkel találkoztak. A közvetlenül az államhatáron elhelyezkedő városokban és községekben (lásd például Esztergom) számításba jött még a helyi rendőrség. Mivel az ekkori jogszabály az államhatár kétszáz méteres sávjában a határvadászok illetékességét biztosította, nekik volt a legnagyobb szerepük elsődlegesen a migráció kezelésében. Ők voltak azok, akik a határrendi kérdéseket, személyek visszaadását és a szemben lévő határrendészeti szervekkel a kapcsolattartást végezték. Elsőbbségükre féltékenyen ügyeltek, gyakran súrlódáshoz vezetett fellépésük a rendőri szervekkel szemben.

Ugyanakkor az elfogott személyeket további ügyintézés céljából a városi kapitányságoknak adták át, amennyiben nem toloncolták őket vissza azonnal az államhatáron. Egyes kategóriákat közvetlenül a KEOKH-hoz kellett továbbítani, például a Romániából átszökött magyar nemzetiségű katonaszökevényeket. Az akkori határőrség valódi hatékonyságára, eredményességére, és így az idegenrendészet részbeni állapotára érdekes módon világít rá a határrendészeti kapitányságok, tehát egy rendőrségi szerv által felterjesztett havi jelentés alapján, a honvédelmi miniszter részére küldött belügyminiszteri átírat. „Honvédelmi Miniszter Úrnak. A határrendészeti kapitányságokról beérkező jelentések adatai szerint a honvéd határőrizeti szervek jelenlegi létszáma a feladatuk ellátására teljességgel elégtelen és így a jogtalan határátlépést, illetőleg a csempésztést nemcsak megakadályozni, hanem szinte megnehezíteni sem képesek. Felkérem Miniszter Urat, hogy a határőrizeti szervek létszámának felemelését megfontolás tárgyává tenni szíveskedjék.” „1947. április 16.”⁴

A miniszteri körrendeletben alkalmazott megfogalmazás („külföldi állampolgárt a legrövidebb időn belül, lehetőleg a belépés útvonalán, a honvéd határőrizeti szervekkel karöltve rövid úton kell az országból eltávolítani”) kettős jelentésű intézkedés. A „honvéd határőrizeti szervekkel karöltve rövid úton” jelentheti azt is, hogy a zöldhatáron egyszerűen „dobják” vissza az érintetteket a szomszédos ország határőrizeti szerveinek tudta nélkül. Ez többször is megtörtént, és esetenként véres leszámolóshoz vezetett, amikor román határőrök egyszerűen agyonlőtték a szerencsétleneket. Az idegenrendészeti eljárásban természetesen papírforma szerint meg sem jelentek. Kiutasító határozat készítéséről érthető módon szó sem volt. Hogy ez mennyire így van, mutatja az ugyanebben az iratgyűjtőben szereplő 14. határvadász-zászlóalj által felterjesztett vélemény a körlevéllel kapcsolatban: „Ez eljárást megkönnyítette a Hö. pság. (határőr parancsnokság – a szerző megjegyzése) június hó 9-én kelt 14.164/ eln. I. a.-1947 sz.

3 A honvéd határőrség szervezetének kiépítését lásd: Sallai (2012) 15.

4 A határrendészeti kapitányságok március havi eseményjelentése.

rendelete, amely szerint azokat a jogtalan határátlépőket, akiket a hv. ala.-k (határ vadász-alakulatok – *a szerző megjegyzése*) fognak el, minden további eljárás nélkül a határon vissza kell dobni.”⁵

1947. augusztus 27-én Lökösházánál a román határőrizeti szervek tizenöt, szovjet hadifogságból hazatérő és a magyar határrendőrség által illegálisan, rövid úton áttett német nemzetiségű, erdélyi származású személyt lőttek agyon közvetlenül a határ túloldalán.⁶

Az idegenrendészeti helyzet bonyolultságát és a szomszédokkal történő ilyen irányú együttműködés nehézségeit jelzi egy „Magyar Köztársaság Követsége Bukarest”⁷ fejrészes felterjesztés Budapestre, a Magyar Külügyminisztériumnak címezve. „Tárgy: Erdélyi svábok és szászok visszaszivárgása.” Ebből az esetre vonatkozóan újabb információkat szerezhetünk: „már tájékoztattam Miniszter urat arról, hogy a román hatóságot szigorú utasítással látták el, mely szerint Románia területére csak érvényes, szabályos útlevelel rendelkező román állampolgárokat engednek be. Akik ezzel nem rendelkeznek, azokat a legerélyesebb eszközökkel akadályozzák meg, hogy a határt átlépjék. Egyben tájékoztatásul jelentem, hogy az érvényben lévő román jogszabályok szerint azok a román állampolgárok, akik a német és a magyar hadsereggel együtt hagyták el az ország területét és velük »szolidaritást« vállaltak, elvesztették román állampolgárságukat.”

A hasonló esetek előfordulását elősegítette a „Belügyminisztérium Határ-, Folyam- és Légirendészet” (lényegében egy minisztériumi főosztály) által kiadott körlevél. Miután a határ vadászok nevében a honvédelmi miniszter felpanaszolta, hogy a rendőrség gyakran elengedi a határőrség által elfogott személyeket, a határrendészeti kapitányságok számára ismételten pontosították a teendőket az 1947. április 22-én kiküldött írásukban. Ebből számomra az tűnik ki, hogy a minisztériumnak sokszor kétarcú volt az intézkedése. Nézzük meg a megfogalmazást: „az ilyen ügyekben a határállomásra toloncolt idegen állampolgárokat a szomszédos állam közegeinek közbejöttével, amennyiben ez nem lehetséges, a határőrizeti szervek közreműködésével, rövid úton az ország területéről minden esetben távolítsa el.”⁸ Tehát vagy a szomszéd tudtával, vagy titokban a zöldhatáron – erről szól a „határőrizeti szervek közreműködésével rövid úton” kitétel – kell az érintetteknek megszabadulni. Azóta természetesen sokat változott az eljárás, a külföldiekre vonatkozó jogi szabályozás fejlődését Hautzinger Zoltán egyetemi jegyzetében dolgozta fel.⁹

A rendőrség és a határőrség eltérő helyzetértékelését és intézkedéseit több okmány szemlélteti. Miközben Magyarországról nagy számban telepítettek ki német származású egyéneket, a jugoszlávok horvát Baranyából toloncoltak ki szintén német származású

5 A publikációban alkalmazott rövidítések: hö. pság. = határőr parancsnokság; hv. ala.-k = határ vadász-alakulatok, HOP = Határőrség Országos Parancsnokság.

6 *Határmentén történt agyonlövés.*

7 „Felterjesztés”, eredeti nyilvántartási száma: 14. 653/1947., aláírta: Gyöngyössi követségi tanácsos, id. ügyvivő, iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 3. számú doboz, 21. folyószám.

8 *Körlevél. Jogtalan határátlépő, külföldi állampolgárok ügyeire vonatkozó rendelkezések hatályos alkalmazása.*

9 Hautzinger (2012) 75.

súakat hozzánk a zöldhatáron keresztül. Sokan egyénileg menekültek. További ügyeik intézése a rendőrségre tartozott. A 11. határvadász-zászlóalj az országos parancsnoksághoz írt jelentésében nehezményezte, hogy az érintett sváb származású személyeket a rendőrség ideiglenes letelepedési engedéllyel látta el. Csatolt névjegyzékükben 722 ember adatait adták meg. Eltávolításuk érdekében láthatólag szerettek volna mindent megtenni. Az indokok között szerepel, hogy rontják a helyi lakosság munkalehetőségeit, terhelik a magyar-jugoszláv kapcsolatokat, sok közöttük az egykori „Volksbundista”. A „semmi sem drága” elve alapján javasolták internálótábor felállítását. Az anyagból egyedül az emberi szempontú megközelítés hiányzik, amelyet, úgy tűnik, az akkori viszonyok nem is nagyon tettek lehetővé.¹⁰

Az úgynevezett „határközi megbeszélések”, azaz a kétoldalú találkozók anyagaiban is találhatók idegenrendészeti utalások. A szomszéd féllel általában valamelyik átkelőhelyen került sor ilyen kölcsönös egyeztetésre. A sok egyéb téma mellett a jugoszlávok felpanaszolták, hogy amikor „svábokat” akartak áttenni az államhatáron, a határvadászok lövöldözni kezdtek, és „visszadobták” az illetőket. Tehát mindkét oldalról folyt a nem egyeztetett, „titkos” kitoloncolás, határon való átrakás. Megköszönték egy korábban átszökött jugoszláv katona visszaadását. Négy másik kiadását kérték. Nevükből ítélve valamennyien magyar származásúak. Átadtak egy, a salgótarjáni határrendőrségtől átszökött őrmestert és vele elfogott nőismerősét, akik Görögországba akartak eljutni.

Természetesen az osztrák-magyar államhatáron sem volt jobb a helyzet. A Külügyminisztérium levélben figyelmeztette a Honvédelmi Minisztériumot, hogy havonta átlagosan kétszáz fő szökök illegálisan Romániából Ausztriába. Őket az osztrák szervek várhatóan Magyarországra fogják visszatoloncolni, de a románok valószínűleg nem akarják majd tőlünk visszavenni. Ezen információt a határőrség parancsnoksága továbbította valamennyi alakulatához, csatolva az elvárt magatartást is: „A beszivárgott jogtalan határátlépőket – akiket hv. (határvadász – a szerző megjegyzése) alakulatok fognak el – minden további eljárás nélkül úti holmijukkal együtt, ha csempészés ténye nem forog fenn, a határon tegye vissza. Ha kell, »kényszerítő eszközöket« is vegyen igénybe”, „toloncolják át az államháztartás egyensúlyának megóvása érdekében”.¹¹

Nem csak az osztrák szervek toloncolásával kellett számolni. Német származású, magyar és német családi nevű román állampolgárok – feltehetően a román hatóságok szerint már nem azok –, akik német alakulatnál szolgáltak és amerikai fogságba kerültek, megkíséreltek magyar területen keresztül Romániába szökni. 1947. augusztus 8-án Deutschkreutznál lépték át a határt. A határvadászok elfogták és Budapestre szállították őket. Nem találtak ellenük semmit, azt vizsgálták, szolgáltak-e SS-alakulatban. A romániai kitoloncolás mellett döntöttek, érdekes módon nem Ausztriának akarták visszaadni őket. A romániai irányú szabályos továbbszállíthatóság az eddigi információk tükrében már nagyon kétségesnek tűnik. Az esetből látszik, milyen lehetetlen helyzeteket kellett megoldaniuk az idegenrendészettel foglalkozóknak.¹²

10 Felterjesztés. Jugoszláviából áttelepített svábok letelepítése.

11 Romániából illegálisan átjöttek Ausztriába való szökése.

12 Jogtalan határátlépő román nemzetiségű volt hadifoglyok előállítása.

Nehézséget jelentett a Szovjetunióból Magyarországra szökött személyek elfogása és visszaadása a helyi közigazgatási szervek vonakodása miatt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak létezett egy, a személyek visszaadására irányuló rendelkezése. Azt természetesen az akkori politikai helyzetben nem lehetett megkerülni. Amikor viszont magyar nemzetiségűekről volt szó, akik rokonokkal rendelkeztek az itteni községekben, már nehezen lehetett keresztülvinni az intézkedéseket. A 14. határ vadász-zászlóalj írásban tett panaszt, amiért a rendőrségtől nem kapta meg a szükséges támogatást, és a falvakban megbújók esetében a rendőrség volt az illetékes. Mint mondták, ezen a területen a községi bírós is akadályozták a határőrség munkáját.¹³

Bár csak kisebb részben tartozott egy másik feladatrendszer az idegenrendészethez, mégis feltétlenül meg kell említenünk. Ez a nyugatról hazatérők, volt hadifoglyok és kikerült civilek ellenőrzése. Közülük valószínűleg egyesek csak itt, az ellenőrzés során tudták meg, hogy esetleg kétséges a magyar állampolgárságuk. A vasúton érkezők elvileg hét, a távolsági határforgalom számára megnyitott átkelőhelyen léphettek be, amelyek a következők: Hegyeshalom, Sopron, Szentgotthárd, Szob, Kelebia, Sátoraljaújhely, Komárom. A nyugatról hazatérő szerelvényeket a komáromi, a keletről hazatérőket a debreceni szűrőtáborba irányították, és itt zajlott a személyek ellenőrzése, valamint a magukkal hozott javak vámkezelése. A folyamatot a Hazahozatali Kormánybiztosság irányította, végrehajtásában a rendőrségen, határőrségen, a vámon kívül jelentős szerepet kaptak a nemzetbiztonsági szervek is. Míg a rendőrség az esetleges nem magyar állampolgárokat kívánta kiszűrni, illetve az állambiztonsági szervekkel együtt a körözött háborús bűnösöket, addig a vám a nyugatra hurcolt és illegálisan hazafelé mozgó állami javakat, köz- és magánvagyonot kereste. Az ellenőrzöttek „hazatérő igazolványt” kaptak, és a komáromi szűrőtáborból történt elbocsátást követően jelentkezniük kellett a lakóhelyükön lévő államvédelmi osztálynál. A munka nagyságát, átfogó jellegét akkor érthetjük meg igazán, ha belegondolunk, hogy a vasúton kívül vízi úton és közúton is érkeztek az érintettek, valamint létszám szerint százazres tömegekről van szó. A Belügyminisztérium Határ-, Folyam- és Légirendészet részéről a SZEB-nek küldött, 1947. szeptember 5-i jelentés ide vonatkozó adatait az 1. számú melléklet tartalmazza.¹⁴

Összegzés helyett

Rendkívül tanulságos az idegenrendészeti helyzet 1946–47-ben. Legfőbb megállapításként azt mondhatjuk el, hogy ebben az időszakban meghatározóan még a háború következményei befolyásolták az állam vonatkozó döntéseit. Szemmel láthatóan a nemzeti érdekek ilyen körülmények között csak részlegesen érvényesülhettek. Az államapparátusban dolgozóknál hatottak a korábbi beidegződések, a határon túli magyarokat például gyakran nem kezelték külföldi állampolgárként, és az erre vonatkozó szabályozást többször is meg kellett ismételni. Kedvezőtlen módon több komoly esemény is egyidejűleg hatott a rendészeti helyzetre (szlovák-magyar lakosságcsere; me-

13 *Tárgy: Jogtalan határátlépők elfogása és átadása tban.*

14 *Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. IX. 10. – 1947. IX. 1. között lebonyolított forgalomról.*

nekülési hullám Csehszlovákiából a munkakötelezettség miatt – lényegében egy menekültügyi válsághelyzet; a német ajkú lakosság részleges kitelepítése hazánkból, illetve a szomszédos országokból). Bevándorlás, menekültügy, az országon áthaladó exodus, kitelepítések – mindezek egy időben terhelték az államapparátust. Ezen körülmények olyan viszonyokat teremtettek, melyek közepette az idegenrendészet csak részben tudta teljesíteni a központi elvárásokat, és ráadásul azok sem voltak teljesen egyértelműen megfogalmazva. A kérdéskörrel foglalkozik még publikációjában Sallai János is.¹⁵

1. melléklet: A Belügyminisztérium Határ-, Folyam- és Légirendészet SZEB-nek küldött, 1947. szeptember 5-i jelentése

A jelentés szerint 1945. szept. 10. és 1947. szept. 1. között nyugatról négy helyről 300 839 fő tért haza:

- amerikai zónából: 240 906 fő,
- angol zónából: 37 393 fő,
- francia zónából: 20 809 fő,
- egyéb helyről: 1 731 fő,
- a hazajöttek közül megszökött: 1 179 fő.

IRODALOMJEGYZÉK

- Botlik József: Az ún. „Beneš-dekrétumok”. Forrás: www.palmito.hu/hunsacdl/felvidek/botlik.pdf (2014. 06. 20.)
- Hautzinger Zoltán (2012): *A külföldiekre vonatkozó magyar jogi szabályozás fejlődése és története*. Egyetemi jegyzet. Budapest, NKE.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 3. számú doboz, 8. folyószám, jelentés: *Jogtalan határátlépő román nemzetiségű volt hadifoglyok előállításá*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 3. számú doboz, 21. folyószám, iratgyűjtő: *Határmentén történt agyonlövések*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 3. számú doboz, 41. folyószám, iratgyűjtő: *Tárgy: Jogtalan határátlépők elfogása és átadása tban*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 4. számú doboz, 61. folyószám, külügyminisztériumi levél: *Romániából illegálisan átjöttek Ausztriába való szökése*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 5. számú doboz, 0349. folyószám: *Romániából jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárás módosítása*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 6. számú doboz, 0385. folyószám: *Felterjesztés. Jugoszláviából áttelepített svábok letelepítése*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 8. számú doboz, 0524 folyószám: *A határrendészeti kapitányságok március havi eseményjelentése*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 8. számú doboz, 0541. folyószám: *Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. IX. 10. – 1947. IX. 1. között lebonyolított forgalomról*.
- Magyar Nemzeti Levéltár, HOP XIX-B-10 1947. év, 8. számú doboz, 0552 folyószám: *Körlevél. Jogtalan határátlépő, külföldi állampolgárok ügyeire vonatkozó rendelkezések hatályos alkalmazása*.
- Sallai János (2012): *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány.
- Sallai János (2013): Határszéli jelentések a II. világháború után. In: *Valóság*, 56. évf. 6. sz. 72–78.

¹⁵ Sallai (2013) 72–78.

SUMMARY

Aliens policing issues in 1947

FÓRIZS Sándor

The paper presents the conditions of aliens policing in 1946-47 from the prospective of the contemporary Border Guard. Apart from providing a general analysis of the state of affairs, it also describes particular events that took place at the time. The topic also touches upon the complex situation of ethnic minorities and the mass exodus in the East-European region following the war. The study is based on documents issued by the headquarters of the Border Guard accessible at the National Archives of Hungary.